

Značaj arheoloških lokaliteta na području Ražanca, Podvršja i Ljupča u funkciji valorizacije kulturnog i sportskog turizma

Archaeological sites in the area of Ražanac, Podvršje and Ljubač in function of valorisation of cultural and sport tourism

dr. sc. JOSIP MIOČIĆ

Odjel za turizam i komunikacijske znanosti

Sveučilište u Zadru

josip.miocic@szgz.hr

MARTINA VUKAŠINA, univ. spec. oec.

Agencija za razvoj Zadarske županije ZADRA NOVA

Put Murvice 14,

23000 Zadar

m.vukasina@gmail.com

Pregledni rad / *Review*

UDK / UDC: 338.48-6:7/8 902.03(497.581.1)

Primljeno / Received: 24. ožujka 2020. / March 24th, 2020.

Prihvaćeno za objavu / Accepted for publishing: 30. travnja 2020. / April 30th, 2020.

Sažetak: U radu se donosi pregled najznačajnijih arheoloških lokaliteta na širem području mjesta Ražanca, Podvršja i Ljupča, koji datiraju u vrijeme od prapovijesti pa sve do novog vijeka. Budući da se značajan dio istraženih lokaliteta nalazi na prirodnim uzvisinama, morskim uvalama te vodom bogatim područjima, ističe se njihova uloga kao svojevrsnih katalizatora u promociji kulturnih, ali i prirodnih ljepota toga kraja. U tome kontekstu, lokaliteti postaju važna odredišta u razvoju kulturnog i sportskog turizma, kao ujedinjenog oblika turističke ponude lokalne zajednice. Posebno se ističe položaj Ljubljana iznad Ljupča (Castrum Liube) kao kompleksno arheološko nalazište koje nudi slojevitu povijesnu priču. Spomenuti položaj iznad Ljupča je zbog svojega prirodnog okruženja idealan za postavljanje kulturnih te sportsko-rekreacijskih staza, a u konačnici to područje ima i izvrsne predispozicije za formiranje arheološkog parka. Takvo što bi zasigurno utjecalo na lokalni ekonomski rast i razvoj. Posebice je to izraženo na ekonomskom utjecaju organizacije kulturnih i sportskih manifestacija.

Ključne riječi: arheološki lokaliteti, valorizacija kulturnog i sportskog turizma, ekonomski razvoj lokalne zajednice

Abstract: The paper provides an overview of the most important archaeological sites in the wider area of Ražanac, Podvršje and Ljubač, which date from prehistory to New Age. Since a significant part of the explored sites are located on natural hills, sea bays and water-rich areas, their role as a kind of catalyst in the promotion of cultural and natural beauty of the area is highlighted. In this context, localities have become important destinations in the development of cultural and sports tourism, as a

unified form of the local community tourist offer. The position of Ljubljana above Ljubač (Castrum Liube) as a complex archaeological site that offers a layered historical story is especially noteworthy. Due to its natural environment, the mentioned position above Ljubač is ideal for setting up cultural and sports-recreational trails, and ultimately the area has excellent predispositions for the formation of an archaeological park in the future. Such a thing would certainly affect local economic growth and development. This is especially pronounced on the economic impact of the organization of cultural and sporting events.

Keywords: archaeological sites, valorisation of cultural and sport tourism, economic development of the local community

1 Uvod

Širi prostor između Ljupča i Ražanca arheološkim lokalitetima jedno je od najbogatijih na području Hrvatske zbog čega je i uvršteno u ediciju „Stotinu hrvatskih arheoloških nalazišta“ (Durman, 2006). U okolici Ljupča, Podvršja i Ražanca nalaze se brojni lokaliteti koji potvrđuju tragove života od najranijih razdoblja prapovijesti pa do danas. Ekonomska moć navedenih mjesta posebice prostora sela Podvršja i njegove okolice u antici je počivala na ribarstvu, poljodjelstvu, proizvodnji keramika, ali i solanama čiji se ostaci nalaze na prostoru Ljubačkog zaljeva. Za te solane istraživači iznose mišljenje da su bile među najvećim rimskim solanama na Jadranu. Zbog svojega iznimnog kulturološkog značaja, arheološka nalazišta s prostora općine Ražanac, vrijedna su daljnje valorizacije te promocije kroz turističku ponudu lokalne zajednice. Budući da se lokaliteti nalaze u području bogatom prirodnim ljepotama te su u međusobno dobroj komunikaciji povezani postojećim stazama i cestama, autori donose svoj doprinos u analizi njihove uloge kao važnih čimbenika u razvoju kulturnog i sportskog turizma toga kraja. Predmet istraživanja su arheoloških lokaliteti i njihov značaj u funkciji valorizacije kulturnog i sportskog turizma, te njihov ekonomski utjecaj na lokalnu zajednicu. Osnovni cilj istraživanja je utvrditi značaj arheoloških lokaliteta u funkciji razvoja i valorizacije kulturnog i sportskog turizma na području Ražanca, Podvršja i Ljupča.

Svrha istraživanja upućuje na daljnje mogućnosti za suradnju između lokalnog stanovništva i gospodarskih subjekata kroz projekciju stvaranja budućih ekonomskih potencijala Ražanca, Podvršja i Ljubča. U istraživanju je korišten multidisciplinarni pristup s obzirom na specifičnost teme i lokaliteta. Za potrebe provedbe planiranog istraživanja, primijenjena je metoda rekognosciranja terena, gis metoda, snimanje dronom, pregled po bazi podataka i korištenje totalne stanice. Važno je naglasiti da navedene aktivnosti ne oštećuju postojeće stanje istraženih lokaliteta te da spomenuta valorizacija uključuje i njihovu temeljitu i stručnu zaštitu te da istraživanje nije do kraja sveobuhvatno, zbog specifičnosti i opsega tematike te nedostatka adekvatne literature.

2 Pregled ranijih istraživanja

U široj okolici Ljupča i Ražanca nalaze se mnogobrojni arheološki lokaliteti, kako na kopnu tako i u podmorju koji potvrđuju tragove života iz najranijih razdoblja prapovijesti. Riječ je o lokalitetima koji potvrđuju množinu stanovništva liburnske populacije, a zbog svoje strukture i obrambenog sustava gradine se ističu kao važne aglomeracije u tom dijelu Zadarske županije (Batović, Kukoč, 1988; Brusić, 2002; Vujević, 2017). Svi dosad otkriveni nalazi i provedena istraživanja upućuju na činjenicu da je na navedenim lokalitetima u antičkom razdoblju funkcionirala luka, u sklopu koje je bila i uspostavljena velika keramička radionica putem koje se generirao ekonomski razvoj područja (Parica i

Ilkić, 2017). Pivčević (2014), prema Allenu et al. (2008), navodi kako lokalne zajednice u Republici Hrvatskoj uglavnom kreiraju i organiziraju manifestacije usmjerene na zadovoljenje društvenih potreba lokalnog stanovništva kroz različite oblike kulturnih, zabavnih i sportskih sadržaja. Prema Allenu et al. (2008), pozitivni učinci manifestacija po lokalnu zajednicu mogu biti: socio-kulturni, fizički i ekološki, politički te turističko-ekonomski. U ovome radu objedinjena su i navedena neka istraživanja iz područja arheologije, ekonomije te sociologije, koja su u funkciji prepoznavanja potencijala arheoloških lokaliteta u funkciji razvoja lokalne zajednice.

2.1. Arheološki lokaliteti na kopnu

U široj okolici Ljupča i Ražanca nalaze se mnogobrojni lokaliteti koji potvrđuju tragove života iz najranijih razdoblja prapovijesti. Najveća koncentracija musterijskih ostataka otkrivena je na kosi Ljubač – Posedarje, prirodno istaknuti greben koji počinje kod Posedarja, a završava sjeverno od Ljupča. Posebno se brojem nalaza ističu tri lokaliteta: Ljubač, Podvršje – Šibenska glavica te Krneza. Povijesnim stanovnicima Jadrana, Liburnima, pripadaju naselja tipa gradina (početak 2. tisućljeća prije Krista). Na ljubačkom području pronađene su dvije iznimno značajne liburnske gradine, Venac i Ljubljana, smještene na strateškim točkama u prirodnom okruženju. Važno je uputiti i na ostala gradinska naselja koja se nalaze u okolici Ražanca te u Ljubačko-radovinskoj dolini. Izuzev Beretinove gradine u Radovinu, sačuvana su i tri gradinska naselja iz brončanog doba, a to su Mali Šibenik i Jazvinački brig iznad Mataka te Bila glavica kod Mataka u Podvršju. S druge strane, željeznom dobu pripada naselje na brežuljku zvanom Veliki Šibenik, također u Podvršju. Sve su to lokaliteti koji se nalaze uz prirodnu trasu tzv. „kosu“, a zbog postojećih lokalnih putova mogu se jednostavno povezati u sklopu predviđenih kulturnih ruta, ali i sportsko-rekreacijskih staza. Dalje, na potezu od zaseoka Stoići do gradine Ljubljana, na kraju ljubačkog grebena, nalazi se više od stotina kamenih ili kameno-zemljanih tumula (liburnskih grobnih humaka), ali i znatan broj ravnih grobova, i to u dužini od 3,5 km (Batović, Kukoč, 1988; Brusić, 2002; Vujević, 2017). I oni su danas u svojevrsnoj međusobnoj komunikaciji zato što se po sredini Ljubačke kose nalazi dosta dobro očuvana staza (Slika 1.). U polju s južne strane toga prirodnog grebena istraženi su liburnski grobni humci koji se datiraju u srednje te rano brončano doba. Riječ je o lokalitetima: Duševića glavica, Jokina glavica i Matakova glavica (Gusar, 2017). U sekundarnoj upotrebi ti su se položaji koristili i tijekom ranog srednjeg vijeka, o čemu svjedoče i pronađeni starohrvatski grobovi. Spomenuti lokaliteti nalaze se u neposrednoj blizini županijske ceste Zadar – Ražanac – Pag, tako da su lako dostupni potencijalnim posjetiteljima.

Slika 1. Karta s naznačenim arheološkim lokalitetima na području Ražanca i Ljupča (Jordan Knežević i Perić, 2019)

2.2. Arheološki lokaliteti u podmorju

Podmorje Ljubačkog i Rtinskog zaljeva obiluje važnim arheološkim lokalitetima među kojima je najznačajniji onaj u uvali Plemići, smještenoj sjeveroistočno od položaja Ljubljana (Slika 1.). Rekognosciranje spomenutog lokaliteta otkrivena je rimska keramička radionica. Na istom položaju istražena su i dva pomorska gata nejednake dužine te međusobno udaljena oko 200 m.

Dosad otkriveni nalazi upućuju na činjenicu da je uvala Plemići u antičkom razdoblju funkcionirala kao luka, u sklopu koje je bila i uspostavljena velika keramička radionica (Parica i Ilkić, 2017). Spomenuti lokalitet govori i o bogatim prirodnim resursima u Rtinskom polju, ponajprije o nalazima gline i slatke vode pomoću kojih se keramika i izrađivala. Radionica je i siguran dokaz bogatoga ekonomskog razvoja tamošnjeg kraja, i to u najranijim povijesnim razdobljima.

Slika 2. Pogled na Ljubačku kosu na kojoj se nalaze brojni arheološki lokaliteti (foto A. Mišetić i R. Dokmanović)

Još jedan značajan podmorski lokalitet otkriven je u Ljubačkoj vali (položaj kod Marine u Ljubačkim stanovima). Riječ je o jedinstvenom nalazu na jadranskoj obali – prapovijesnom nasipu za lov ribe uz pomoć plime i oseke (Parica i Ilikić, 2017). Vrijeme gradnje cijele konstrukcije datira se u kraj eneolitika te u početak ranoga brončanog doba, što je dokazala i metoda C14 (slike 1. i 2.).

S obzirom na to da se radi o iznimno vrijednim podmorskim nalazištima koja su jedinstvena ne samo na jadranskoj obali, nego i šire, oba lokaliteta zaslužuju daljnju valorizaciju i prezentaciju javnosti.

Na taj bi se način zasigurno obogatila i turistička ponuda lokalne zajednice, koja bi uključila i područje sporta, čime bi se značajno utjecalo na ekonomske učinke u lokalnoj samoupravi.

2.3. Ostali arheološki kulturno-povijesni spomenici

Na razmatranom prostoru među najvažnije lokalitete zasigurno se može uvrstiti ranokršćanski kompleks s dvojnim bazilikama (Glavčine) u Podvršju pored Ražanca (Slika 3.). Riječ je o jednom od najznačajnijih nalazišta ranokršćanske crkvene arhitekture na jadranskoj obali. Sakralni kompleks na Glavčinama obuhvaćao je dvojne crkve (geminae) s pomoćnim prostorijama, memorijom i grobljem (Uglešić, 2004; Uglešić, 2017). Južna crkva podignuta je u 5. stoljeću, a sjeverna u 6. stoljeću (Slika 3.). Inače, to vrijedno nalazište treba povezati s većom antičkom aglomeracijom, vjerojatno s rimskom vilom uz koju je bilo formirano i naselje (*vicus*) u neposrednoj blizini lokaliteta.

U recentnim istraživanjima utvrđeno je da se kompleks dvojnih bazilika nalazi na mjestu starije antičke građevine. Postoji mogućnost da se radi o ostacima rimskog hrama koji je bio kružnog oblika (tholos), (Uglešić, 2017).

Sve to potvrđuje izuzetan značaj lokaliteta u Glavčinama koji je u formiranju potencijalnih kulturnih i sportskih ruta gotovo nezaobilazna točka. Svakako tome pridonosi i činjenica da se taj položaj nalazi tek nekoliko stotina metara udaljen od glavne županijske ceste koja vodi prema Ražancu. Inače, lokalitet u Glavčinama polučio je mnoštvo arheoloških nalaza, pa je tako pronađen i velik broj kamenih ulomaka, antičke i srednjovjekovne provenijencije. Nažalost, crkve su u potpunosti porušene i zapaljane u vrijeme provale Slavena/Hrvata na ove prostore tijekom 7. stoljeća.

Od srednjovjekovnih sakralnih objekata posebno treba istaknuti crkve: sv. Martin u Ljupču, Gospa od Sniga u Krnezi, sv. Ivan Krstitelj u Ljubačkim Stanovima i Sv. Marija Magdalena u Ljubačkim Stanovima. U pojedinim crkvama pronađeni su ulomci kamenog namještaja koji upućuju na mogućnost da su one imale i starije, predromaničko podrijetlo. Tijekom justinijanskog vremena na položaju Ljubljana iznad Ljupča podignuta je moćna utvrda o kojoj svjedoči i bula bizantskog cara Mauricija Tiberija (582. – 602.). Potom je na istom položaju zaživjela srednjovjekovna Castrum Liube (slike 1. i 2.) koja je poslužila kao sjedište templarima, a potom i ivanovcima (Bianchi, 1879., 278). Danas su na tome lokalitetu vidljivi ostaci obrambenih zidova i kula, ali i ostaci crkve koja je na istočnoj strani imala tri polukružne apside (Gusar, 2017) Nakon mletačkog osvajanja Dalmacije početkom 15. stoljeća navedeni kastrum dospio je u posjed zadarske plemićke porodice Matafar.

Slika 3. Podvršje, Glavčine – 3D rekonstrukcija izgleda ranokršćanskih dvojnih crkava (Uglešić, 2017)

Gotičku crkva sv. Andrije koja se nalazi u transverzali lokacije na polju između sela Rudići i Podvršja svakako treba uvrstiti u lokalitete koji su nezaobilazni u stvaranju potencijalnih kulturnih te sportsko-rekreacijskih ruta na širem prostoru općine Ražanac. S obzirom na ostatke njezinih zidova, može se reći da se radi o građevini koja je zasigurno ranijeg postanka, vjerojatno potječe još iz ranokršćanskog vremena. Crkva sv. Andrije je kroz svoju dugu povijest važno odredište u hodočasničkim putovima, pa nije naodmet promišljati i o stvaranju novih hodočasničkih ruta na tome području radi promocije vjerskog turizma kao novog oblika turističke ponude na području općine Ražanac. Vrlo sličan potencijal ima i srednjovjekovna crkva sv. Petra u Radovinu, za koju također smatra da je podignuta još u 6. stoljeću.

Najreprezentativnija građevina iz kasnog srednjeg vijeka na tome području je ražanački kaštel koji je u 16. stoljeću služio za obranu od Turaka. O gradnji navedenog kaštela svjedoči ugovor sklopljen 2. svibnja 1507. Toga su se dana sastali zadarski plemići, pripadnici obitelji Carnarutis, Grisogono i

Ventura, kao vlasnici terena na kojem će se graditi utvrda, s predstavnicima sela Ražanca, Brusa, Jakanaca i Čakavaca, te ugovorili gradnju kaštela u blizini Ražanca, na rtu uz more, na mjestu zvanom Pesak. Već 1510. godine kaštel je bio dovršen, a cjelokupna utvrda sastojala se od dvije manje i jedne velike kule povezane zidom, koje su zatvarale prilaz poluotoku.

S takvim je izgledom Ražanac ucrtan i na poznatoj karti Sjeverne Dalmacije i Like što ju je tridesetih godina 16. stoljeća izradio Mateo Pagano (Hilje, 2008). Taj važan povijesni spomenik zaslužuje da bude valoriziran te uključen u viziju daljnjeg razvoja kulturnog turizma općine Ražanac.

3 Značaj održavanja kulturnih i sportskih manifestacija u lokalnoj sredini

Lokalna zajednica važan je čimbenik prilikom organizacije manifestacija, kulturnih, pa tako i onih sportskih, i to upravo zato što se svaka manifestacija uvijek odvija u određenom geografskom i ekonomskom prostoru. Taj prostor ima svoje domicilne stanovnike koji poznaju prirodu lokaliteta manifestacije, ali i koji će u najvećoj mjeri osjetiti učinke, pa tako i ekonomske učinke manifestacija.

Nužno je uzeti u obzir kako se stavovi pojedinačnih članova lokalne zajednice prema manifestacijama često razlikuju, pa manifestacije koje generiraju jedinstveno pozitivno mišljenje i stav od zajednice, može se okarakterizirati kao uspješne manifestacije koje donose puno više benefita nego troškova. Pri tome se generira niz društvenih koristi (osjećaj zajedništva, ponosa i pripadnosti), ali i prezentiraju se stanovništvu nove ideje, razvija se tolerancija i raznolikost kulture, prezentiraju se benefiti u organizaciji sportskih, kulturnih, umjetničkih te inih aktivnosti. U trendovima se ističe ekološka osviještenost i održivost, kako geografskog područja tako i stanovništva. Prema Allenu et al. (2005), pozitivni učinci manifestacija po lokalnu zajednicu mogu biti: socio-kulturni, fizički i ekološki, politički te turističko-ekonomski. Dijeljenje i razmjena iskustava, revitalizacija tradicije, izgradnja ponosa u lokalnoj zajednici, uvođenje novih i izazovnih ideja te širenje kulturnih vidika među stanovništvom, porast ekološke svijesti među stanovništvom, urbana transformacija i obnova, poboljšani imidž mjesta te promocija investicija, poboljšanje infrastrukture, promocije turističke destinacije i povećan broj posjetitelja, produljeni broj dana boravaka i odstupanje od sezonalnosti, povećani porezni prihodi, nove poslovne prilike i stvaranje radnih mjesta, povećane komercijalne aktivnosti, poboljšana suradnja lokalne zajednice s drugim lokalnim zajednicama i kulturnim grupama. Mogući su i negativni učinci organizacije manifestacija po lokalnu zajednicu koji su izraženi kroz: socio-kulturni, politički, fizički i ekološki, te turističko-ekonomski kontekst.

Kakav će utjecaj organizacije pojedine manifestacije generirati, hoće li biti više pozitivnih ili negativnih učinaka po lokalnu zajednicu, ovisit će uvelike o procesu planiranja, kvaliteti izvedbe manifestacijskog plana, kao i o informiranosti lokalne zajednice o ciljevima kulturne i sportske manifestacije. Prema Allenu et al. (2008), spomenute manifestacije trebale bi pridonijeti lokalnoj zajednici u učenju, prihvaćanju novih informacija, preispitivanju vlastitih mogućnosti i stavova, iskustvu i samopouzdanju, zapošljavanju i povećanom kreativnom kapacitetu. Na primjeru organizacije sportske manifestacije „Zadar Night run“ u Zadru, koja ciljano utječe na lokalnu zajednicu izvan turističke sezone, brojčano je vidljiva uključenost domicilnog stanovništva u sportsko-zabavne aktivnosti koje promoviraju Grad Zadar i njegove kulturno-povijesne lokalitete. Zadar Night Run je cestovna utrka, gdje je start u Foši ispred Gradskih vrata, uz to je noćna utrka, gdje je start točno u 21 sati čime se promoviraju potencijali Grada Zadra na posve drugačiji i specifičan način u za to zadanim okvirima. Ne samo da se organizacijom navedene sportske manifestacije poboljšao osjećaj zajedništva građana, nego ih se uključilo u sportske aktivnosti koje prezentiraju zdrav život, pri čemu su vidljivi ekonomski učinci izraženi kroz potrošnju kako domicilnog stanovništava tako i turista koji su posjetitelji Grada Zadra, a participirali su u navedenoj manifestaciji. Valorizacija predstavlja jednu od faza u planiranju prostornog razvoja svih oblika turizma, u ovom slučaju kulturnih i sportskih

manifestacija, jer ima svrhu objektivno vrednovati vrijednost svih turističkih resursa na promatranom području (Angelevska-Najdeska, 2005). Postojanje i atraktivnost resursa u nekoj lokalnoj sredini važni su za razvoj promatranog područja ne samo u turističkom aspektu, već i u ekonomskom, kulturnom, sportskom, socijalnom i ekološkom. Međutim, nužno je uzeti u obzir da istinska valorizacija turističkih resursa ovisi prije svega o potrošaču/sudioniku, odnosno o njegovoj percepciji i procjeni atraktivnosti resursa koji su usmjereni na zadovoljenje njihovih potreba. Ekonomski učinci, kako je spomenuto, prvi su temeljitije istraživani učinci manifestacija. Ekonomske je učinke nužno uzeti u obzir prilikom donošenja odluke o organizaciji nekog događanja, a osobito ako se traži financijska potpora javnog sektora. Tablica u nastavku teksta prikazuje učinke koje manifestacija može prouzrokovati u destinaciji s obzirom na vrstu (pozitivni i negativni) i različite aspekte (socijalni, ekonomski, politički, ekološki).

Tablica 1: Ekonomski učinci manifestacija

Izvor: Allen J., O' Tolle W., Harris R., Mc'Donnell I. (2008). Festival & special event management, John Wiley & Sons Australia Ltd., Milton, Australia, str. 64.

Učinci manifestacija	Pozitivni učinci	Negativni učinci
Ekonomski	- promocija destinacije - povećan broj posjetitelja - produženi broj dana boravka - viši prinosi - povećani porezni prihodi - poslovne prilike - povećane komercijalne aktivnosti - stvaranje radnih mjesta	- otpor lokalne zajednice prema turizmu - gubitak autentičnosti - šteta po reputaciju - eksploatacija - inflacija - rast oportunitetnih troškova - loš financijski menadžment - gubici u novcu

3.1. Studija slučaja: primjeri organizacije kulturnih i sportskih manifestacija u lokalnoj sredini Dolomiti i Ražanac - Podvršje

Primjeri dobre prakse nalaze se u niz sredina stoga će se dalje u tekstu istaknuti neke specifičnosti u određenim geografskim područjima. Primjer dobre prakse u inozemstvu, prije svega sportsko-rekreacijskog i avanturističkog turizma, ali i kulturno/povijesnih i ekoloških oblika turizma su Dolomiti. Dolomiti su planinski lanac u Italiji te su proglašeni prirodnom svjetskom baštinom UNESCO-a (Organizacija Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu). Odredište je turistički popularno te je konzumirano zbog široke i raznolike ponude. Lokacija je najpoznatija po skijalištima kao što su: Cortina d'Ampezzo, Alta Badia itd., potom u ponudi je niz aktivnosti i sportova poput planinarenja, penjanja, alpinizma, paraglidinga, trekkinga te brojnih pješačkih i biciklističkih

staza, među kojima se ističe i poznata brdska biciklistička utrka „Maratona delle Dolomiti“. Vidljivo je da se Dolomiti kao resurs prije svega oslanjaju na ponudu u području sportskog i rekreativnog turizma, međutim ne smije se zanemariti ponuda kako u području kulturne baštine, tako i ekoloških trendova u turizmu. Ponuda je u ovom području prisutna kroz cijelu godinu, jedino se vrsta sporta ili aktivnost mijenja ovisno o klimi, tj. o pojedinom godišnjem dobu. Osim prirodnih ljepota, Dolomite krasi i izgrađena infrastruktura koja zadovoljava potrebe posjetitelja u navedenim aktivnostima, kako sportskim tako i kulturno-povijesnim.

U Hrvatskoj također postoji izraziti potencijali za razvoj sportskog avanturističkog turizma, primjerice paraglidinga, na niz lokacija, među kojima se najpoznatija nalaze: u Buzetu, Kalniku, Triblju i Biokovu. Raftingom i kajakarenjem može se baviti i na rijekama Dobri, Zrmanji, Mrežnici, Kupi, Gackoj, Cetini i Savi (Magaš, 2008). Primjeri bogate ponude avanturističkog turizma iščitavaju se kod Pazinske jame u Pazinu, gdje su potencijali predstavljeni kroz špilje i „kraške jame“. Kao domicilnu specifičnost valja istaknuti Nacionalni park Paklenicu gdje se niz godina uspješno organiziraju različiti oblici segmentalnog avanturističkog turizma poduprti od lokalne zajednice, kako za inozemne tako i za domaće posjetitelje. Ekonomska valorizacija vidljiva je u broju posjetitelja izvan sezone i ukupnoj potrošnji koja se generira i pridonosi proračunu lokalne zajednice.

Rock Trail Festival – Ražanac 2020. predstavlja jedinstven doživljaj za: posjetitelje, sudionike i domicilno stanovništvo, gdje se upoznaju sa specifičnostima područja. Festival u ovom obliku prvi put se organizira u tekućoj godini, međutim svoje uporište nalazi u bogatoj kako sportskoj tako i povijesnoj tradiciji navedenog područja, iskazanih kroz organizaciju plivačkih i atletskih maratona. Trail utrka s tri staze pripremljena je za sportaše, rekreativce te ostale sudionike koji putem participacije u trailu upoznaju kulturno-povijesne znamenitosti navedenog područja. Utrka je predstavljena i zamišljena tako da svakom sudioniku približava ražanački kamen, ljubački zaljev, ljepotu šuma, tišinu i mir Podvršja, krajolik Velebita i podvelebitskog kanala, odnosno predstavlja blagodat za sva osjetila svih sudionika.

U sklopu traila sudionici posjećuju, najznačajnije arheološke lokalitete na navedenom području (Slika 1.). Cilj organizacije ovakve manifestacije predstavlja valorizacija kulturno-povijesnih spomenika i prirodnih ljepota, ali i uključivanje domicilnog stanovništva u razvojnu strategiju turizma lokalne zajednice koja bi se u konačnici povezala i s ostalim županijskim središtima u neposrednoj blizini. Također, cilj utrke je afirmirati sportaše, rekreativce te mladu populaciju čime se promovira kvaliteta zdravog života. U sklopu traila u rujnu 2020. godine Općina Ražanac „predvidjela je organizaciju prigodne dodatne manifestacije u obliku Craft Beer priča, čime se dodatno jačaju kapaciteti i potencijali ponude, shodno tome i ekonomski učinci“.

4 Zaključna razmatranja

Za razvoj kulturnog i sportskog turizma u budućnosti važnu ulogu ima organizacija manifestacija koje bi uključile i obilazak arheoloških lokaliteta. Podrazumijeva se da je nužno da navedene aktivnosti budu neinvazivne, tj. da omogućuju obilazak nalazišta a ne njegovo uništenje. Posebno je zanimljiv kompleks lokaliteta na Ljubačkoj kosi, u dužini od nekoliko kilometara koji su adekvatni za obilazak putem rekreacijskih staza za biciklizam, nordijsko hodanja, trčanje i sl. S druge strane, lokaliteti u priobalju i podmorju zbog dubine mora te pristupačnih uvala čine adekvatne točke za kajakarenje, jedrenje i ronjenje. Te lokalitete prije svega mora zaštititi struka da ne budu lako dostupna meta pljačkašima podmorskih arheoloških nalazišta, što danas nije rijetkost. Izazov predstavlja formiranje arheološkog parka, čime bi se ostvario daljnji poticaj za razvoj i napredak kulturnog-povijesnog, sportskog i eventualno vjerskog turizma što bi u konačnici omogućilo da se razmatrano područje adekvatno prezentira stručnoj i znanstvenoj javnosti sa svim svojim sačuvanim baštinskim

spomenicima te da bude dostupno posjetiteljima ne samo u ljetnim mjesecima, nego tijekom cijele godine.

U skladu s navedenim, omogućeno je izvođenje zaključnih stavova rada. Rad je predstavljen u kontekstu lokalne sredine koja dosad u istraživanjima ovoga tipa nije bila uključena, stoga rad ima praktičnu određenu društvenu, ekonomsku i sociološku vrijednost. Tako se u prvom dijelu rada problematika veže uz pregled najznačajnijih arheoloških lokaliteta na području Ražanca, Podvršja i Ljupča, te njihovim potencijalom za daljnji ekonomski razvoj. Prepoznatljivost i valorizacija kulturne i povijesne baštine mogu predstavljati značajan zamašnjak za razvoj toga malog geografskog prostora. Drugi dio rada reflektira se uglavnom na kulturne i sportske manifestacije, turizam odnosno njegove funkcije. Bilježe se pojmovi sportsko-rekreacijski, avanturistički, kulturni, povijesni turizam te njihov razvoj, vrste i oblici. U radu su predstavljeni potencijali i odrednice razvoja navedenih oblika turizma na području Ražanca, Podvršja i Ljupča.

Da bi se turistička ponuda navedenog područja prilagodila suvremenim potrebama potrošača, nužno je unaprijediti i proširiti sveukupnu ponudu. Područje Ražanca, Podvršja i Ljupča bogato je prirodnim resursima, kulturno-povijesnim, arheološkim znamenitostima, poljoprivrednim i vinorodnim područjima koji pružaju mogućnost za razvoj različitih oblika selektivnog turizma kao što su sportsko-rekreacijski, kulturni, vjerski, zdravstveni, izletnički, lovni, ribolovni, ekološki i drugi.

Rad potvrđuje tezu autora prema kojoj kulturno povijesni i sportski turizam pridonosi postojećem i potencijalnom turističkom razvoju područja, koju je potrebno predstavljati kao jedinstveni turistički proizvod. Prema tome, svrhu implementacije optimalne strategije ekonomskog razvoja područja Ražanca, Podvršja i Ljupča, nužno je voditi računa o značaju arheoloških lokaliteta na području Ražanca, Podvršja i Ljupča kroz valorizaciju kulturnog i sportskog turizma. Fenomen turizma je u suvremenom društvu shvaćen kao mogućnost za ekonomski razvoj i predstavlja potencijal gdje je potrebna suradnja, stoga i zajednička vizija željenog modela turizma koji se razvija. Moguća ograničenja istraživanja vezana su uz nedostatak takvoga specifičnog sveobuhvatnog segmenta ponude na tržištu sa sličnim potencijalima i uz nedostatak educiranoga stručnog kadra. Naglasak u suvremenim razvojnim potencijalima je na multidisciplinarnom obliku suradnje u zajednici te na modelu socijalne kohezije, čime će se postići i utvrditi smjernice za buduća znanstvena istraživanja i što je izrazito važno praktične implikacije u lokalnoj zajednici. Unatoč tome što dobiveni rezultati daju saznanja o značaju arheoloških lokaliteta u funkciji ekonomskog razvoja, važno je istaknuti potrebu za daljnjim ispitivanjem lokalnog stanovništva kako bi se utvrdili i njihovi stavovi koji trebaju biti temelj za buduća istraživanja u navedenom području.

Literatura

Allen J., O' Tolle W., Harris R., Mc'Donnell I. (2008). *Festival & special event management*, John Wiley & Sons Australia Ltd., Milton, Australia, str. 64.

Angelevska-Najdeska, K. (2005). *Significance and influence of management in tourism and hospitality*, Faculty of Tourism and Hospitality, Center for Scientific Research, Ohrid.

Batović, Š., Kukoč, S. (1988). Grobni humak iz ranog brončanog doba u Podvršju, *Radovi filozofskog fakulteta u Zadru. Razdio povijesnih znanosti*, 27 (14), 5-64.

Brusić, Z. (2002). Nekropole liburnskih naselja Nina i Kose kod Ljupča, *Histria antiqua*, 8, 213-242.

Durman, A. (2006). Stotinu hrvatskih arheoloških nalazišta, Leksikografski zavod Miroslava Krlež, Zagreb, 158-159.

Gusar, K. (2017). Srednjovjekovni nalazi i nalazišta na području Ljupča, u: *Župa Ljubač – zrcalo povijesnih i geografskih mijena u sjeverozapadnom dijelu Ravnih kotara*, ur. Josip Faričić i Jerolim Lenkić, Sveučilište u Zadru, Zadar, 134-151.

Hilje, E. (2008). Gradnja kaštela u Ražancu 1507. godine, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti u Zadru*, sv. 50, Zadar, 2008., 119 – 145.

Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje (2020). Leksikografski zavod Miroslav Krleža Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=68663> (pristupljeno 28. 4. 2020.)

Magaš, D. (2008). Destinacijski menadžment – Modeli i Tehnike, Sveučilište u Rijeci, Fakultet za turistički i hotelski menadžment u Opatiji, Opatija, 14-20.

Marijanović, B. (2017). Ljubačka kosa – liburnski svijet mrtvih, u: *Župa Ljubač – zrcalo povijesnih i geografskih mijena u sjeverozapadnom dijelu Ravnih kotara*, ur. Josip Faričić i Jerolim Lenkić, Sveučilište u Zadru, Zadar, 85-97.

Općina Ražanac. Dostupno na: <https://www.rocktrailfestival.com/> (pristupljeno 28. 4. 2020.)

Parica, M., Ilikić, M. (2017). Podmorski arheološki nalazi u okolici Ljupča, u: *Župa Ljubač – zrcalo povijesnih i geografskih mijena u sjeverozapadnom dijelu Ravnih kotara*, ur. Josip Faričić i Jerolim Lenkić, Sveučilište u Zadru, Zadar, 98-111.

Uglešić, A. (2004). Dvojne ranokršćanske crkve u Podvršju, Sveučilište u Zadru, Odjel za arheologiju – Arheološki muzej u Zadru, Zadar.

Uglešić, A. (2017). Ranokršćanski nalazi iz okolice Ljupča, u: *Župa Ljubač – zrcalo povijesnih i geografskih mijena u sjeverozapadnom dijelu Ravnih kotara*, ur. Josip Faričić i Jerolim Lenkić, Sveučilište u Zadru, Zadar, 112-133.

Van Der Wagen, L., Carlos, B. (2008). Event Management – Upravljanje događanjima, za turistička, kulturna, poslovna i sportska događanja, Mate d.o.o, Zagreb.

Vujević, D. (2017). Najraniji tragovi života na području Ljupča – srednjopaleolitički nalazi, u: *Župa Ljubač – zrcalo povijesnih i geografskih mijena u sjeverozapadnom dijelu Ravnih kotara*, ur. Josip Faričić i Jerolim Lenkić, Sveučilište u Zadru, Zadar, Zadar, 74-85.